ГАЙВОРОНСЬКА МІСЬКА РАДА
Відділ культури, туризму та культурної спадщини
Комунальний заклад «Гайворонський краєзнавчий музей»
Комунальна установа
«Гайворонський центр професійного розвитку педагогічних працівників»
Гайворонської міської ради Кіровоградської області (м. Гайворон)

ГАЙВОРОНСЬКЕ НАДБУЖЖЯ

Історико-краєзнавчий збірник

Випуск 3

Гайворон
2025

УДК 908(477.65)(06)
Г15

Редакційна колегія

Пошенко Ю. В. – ***головний редактор,*** заступник міського голови з питань діяльності виконавчих органів (соціальна сфера) Гайворонської міської територіальної громади.

Ситник О. І. – ***заступник головного редактора,*** кандидат географічних наук, доцент Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини **(**відповідальний за випуск).

Дяченко С. В. – ***технічний редактор,*** старший викладач кафедри географії, геодезії та землеустрою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Касьяненко В. О. – директор КУ «Гайворонський центр професійного розвитку педагогічних працівників» Гайворонської міської ради (відповідальний редактор).

Колотуха О. В. – доктор географічних наук, професор Національного авіаційного університету.

Скус О. В. – кандидат історичних наук, професор Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Кравцова І. В. – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології та безпеки життєдіяльності Уманського національного університету.

Безлатня Л. О. – кандидат географічних наук, доцент Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Кучерук І. І. – начальник відділу культури, туризму та культурної спадщини Гайворонської міської ради;

Працьовитий М. М. – директор КЗ «Гайворонський краєзнавчий музей» Гайворонської міської ради.

Комірний О. І. – вчитель історії, краєзнавець, Лауреат обласної краєзнавчої премії імені В. Ястребова.

Павличук О. А. – журналіст, письменник, краєзнавець, Лауреат обласної краєзнавчої премії імені В. Ястребова.

Editorial board

Poshenko Y. V. – ***Editor-in-chief,*** Deputy mayor (social sphere) of Haivoron municipal community.

Sytnyk O. I. – ***Deputy editor-in-chief***, Candidate of Geographical sciences, Docent of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (responsible for the release).

Dyachenko S. V. – ***Technical editor,*** Senior Lecturer of the Department of Geography, Geodesy and Land Management of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Kasyanenko V. O. – Ddirector of the CU «Haivoronsk Center for Professional Development of Pedagogical Workers» of the Haivoronsk City Council (responsible editor).

Kolotukha O. V. – Doctor of Geographical Sciences, Professor of the National Aviation University.

Skus O. V. – Candidate of Historical Sciences, Professor of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Kravtsova I. V. – Candidate of Geographical Sciences, Docent of Uman National University.

Bezlatnya L. O. – Candidate of Geographical Sciences, Docent of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Kucheruk I. I. – Head of the Department of Culture, Tourism and Cultural Heritage of the Haivoron City Council;

Pratsyovytyy M. M. – Director of the «Haivoron Museum of Local Lore» of the Haivoron City Council.

Komirnyy O. I. – History teacher, Local historian, Laureate of the V. Yastrebov Regional Local Lore Prize.

Pavlychuk O. A. – Journalist, Writer, Local Lore Prize, Laureate of the V. Yastrebov Regional Local Lore Prize.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Комунальної установи «Гайворонський центр професійного розвитку педагогічних працівників» Гайворонської міської ради (протокол № 1 від 28.08.2025 р.)

Г15 **Гайворонське** Надбужжя : іст.-краєзнавчий зб. Вип. 3. / Гайворонська міська рада, Відділ культури, туризму та культурної спадщини [та ін.] ; [редкол.: Ю. В. Пошенко, О. І. Ситник (відп. за вип.), В. О. Касьяненко (відп. ред.) [та ін.]. Умань : ВПЦ «Візаві», 2025. 129 с.

Збірник містить наукові статті, які висвітлюють низку проблем у наукових вишукуваннях історії, картографії, географії, краєзнавства, регіоналістики, життєопису відомих постатей. Значне місце посідають питання з проблем історичної географії, картографії, топоніміки, регіоналістики, краєзнавства, екології, історії міст і сіл України, їх символіки, атрибутики місцевої влади, історичного картографування, охорони навколишнього природного середовища та педагогіки. Висвітлюються заходи, форми й методи формування краєзнавчого світогляду студентської та учнівської молоді.

УДК 908(477.65)(06)

Погляд редколегії не завжди збігається з позицією авторів

Засновник та правовласник збірника: Гайворонська міська рада Кіровоградської області

© Гайворонська міська рада, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА …….. 5

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Жук Олександр
ХАЩУВАТСЬКІЙ ЛІКАРНІ 110 РОКІВ (1915-2025 рр.). З МИНУЛОГО ДО СЬОГОДЕННЯ СІЛЬСЬКОЇ МЕДИЦИНИ ГАЙВОРОНЩИНИ ……...……...…..…… 6

Павличук Олексій
ПОВІЙ, ВІТРЕ, НА ВКРАЇНУ. ІСТОРІЯ НАПИСАННЯ ПІСНІ …..…….....…… 15

Пересунчак Олександр
РАННІЙ ЕТАП ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ТЕРИТОРІЇ СЕРЕДНЬОГО ПОБУЖЖЯ …….. 19

Касьяненко Вікторія
РОЗВИТОК МЕТОДИЧНОЇ СЛУЖБИ НА ГАЙВОРОНЩИНІ: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС ……...…. 32

РЕГІОНАЛЬНІ ГЕОГРАФІЧНІ СТУДІЇ

Бейдик Олександр, Гладкий Олександр
НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР .. 40

Ситник Олексій, Ситник Іван
ВУЗЬКОКОЛІЙНІ ЗАЛІЗНИЦІ КВІНСЛЕНДУ: ЗВ'ЯЗОК МІЖ МИНУЛИМ ТА СЬОГОДЕННЯМ ……..…… 46

Бейдик Олександр, Гладкий Олександр, Комлєв Олександр
СТАЛЕ СТОЛИЧНЕ МІСТО: ЯВНІ ТА ЛАТЕНТНІ ПРОЯВИ КОНСТРУКТУ ….…… 56

КРАЄЗНАВЧА СПАДЩИНА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Працьовитий Микола, Пилипенко Аліна, Макогон Ірина
МАРИНА ДЖУС – ПЕРЛИНА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ГАЙВОРОНЩИНИ ….…. 66

Романченко Алла
СПЕЦИФІКА ГОВІРКИ СЕЛА БАНДУРОВЕ ЯК СКЛАДНИКА ПОДІЛЬСЬКОГО ГОВОРУ ……...…. 74

Скус Ольга, Джагунова Олена
ДОСЛІДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕМАТИКИ В УМАНСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТІ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА 60-70-Х РР. ХХ СТ. 79

Баранюк Катерина
НАЦІОНАЛЬНО – КУЛЬТУРНІ КУЛІНАРНІ ТРАДИЦІЇ ГАЙВОРОНСЬКОГО ПРИБУЖЖЯ …...……...…… 84

ВИДАТНІ КРАЄЗНАВЦІ

Олена Кушнір
ОЛЕКСАНДР ПЕРЕСУНЧАК: 30 РОКІВ В АРХЕОЛОГІЇ ……..……...……. 88

ТУРИЗМ ЯК СУЧАСНИЙ СПОСІБ ПІЗНАННЯ ТЕРИТОРІЇ

Новикова Валерія, Пошенко Юлія, Ситник Олексій
ТУРИСТСЬКІ «МАГНІТИ»: ЦІННІСНІ ІЄРАРХІЧНІ РАНГИ, ПЕРСПЕКТИВНІ ДЛЯ ГАЙВОРОНСЬКОЇ ГРОМАДИ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ …….…… 97

Барвінок Наталія, Хмара Марина
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ...……...…….. 111

ВИДАТНІ ПОСТАТІ ГАЙВОРОНСЬКОГО КРАЮ

Іщук Юлія
ГРИГОРІЙ СИЛОВИЧ КОСТЮК – ВИДАТНИЙ ФУНДАТОР УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЇ ..……...……...… 117

ФОТОГАЛЕРЕЯ ……..……..……. 122

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ …...……...…... 125

ДО ВІДОМА АВТОРІВ ……...……..……. 127

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ ……...……. 128

CONTENTS

FOREWORD ……... 5

HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S REGIONS

Zhuk Oleksandr
KHASHCHUVAT HOSPITAL 110 YEARS OLD. (1915-2025). FROM THE PAST TO THE PRESENT OF RURAL MEDICINE IN THE HAIVORON REGION ……. 6

Pavlychuk Oleksii
Windy, WIND, TO UKRAINE. THE HISTORY OF WRITING THE SONG ……... 15

Peresunchak Oleksandr
EARLY STAGE OF TRYPILLIAN CULTURE ON THE TERRITORY OF MIDDLE POBUZHYE ……... 19

Kasyanenko Victoria
DEVELOPMENT OF THE METHODOLOGICAL SERVICE OF THE GAYVORON REGION: A HISTORICAL EXCURSION …… 32

REGIONAL GEOGRAPHICAL STUDIES

Beydik Oleksandr, Hladkyi Oleksandr
THE REGIONAL EXTINCTION OF THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE …… 40

Sytnyk Oleksii, Sytnyk Ivan NARROW-GAUGE RAILWAYS OF QUEENSLAND: THE LINK BETWEEN PAST AND PRESENT …. 46

Beydik Oleksandr, Hladkyi Oleksandr, Komliev Oleksandr
SUSTAINABLE METROPOLITAN CITY: EXPLICIT AND LATENT MANIFESTATIONS OF THE CONSTRUCT …… 56

LOCAL HISTORY HERITAGE OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Pracovitiy Mykola, Pylypenko Alina, Makoh on Iryna
THIS ARTICLE DESCRIBES THE LIFE AND POETRY OF MARYNA JUS, A POETESS FROM THE CITY OF GAIVORON …… 66

Romanchenko Alla
THE SPECIFICITY OF THE BANDUROVE VILLAGE SUBDIALECT AS A COMPONENT OF THE PODILLIA DIALECT ……. 74

Skus Olha, Dzhahunova Olena
RESEARCH ON AGRICULTURAL TOPICS AT THE UMAN PEDAGOGICAL INSTITUTE: A HISTORICAL RETROSPECTIVE OF THE 60S-70S OF THE 20TH CENTURY …… 79

Baranyuk Kateryna
NATIONAL-CULTURAL CULINARY TRADITIONS OF THE HAIVORONSKY PRIBUZHYE. …….. 84

PROMINENT LOCALISTS

Olena Kushnir OLEKSANDR PERESUNCHAK: 30 YEARS IN ARCHEOLOGY ..……. 88

TOURISM AS A MODERN WAY OF EXPLORING A TERRITORY

Novykova Valeria, Poshenko Yulia, Sytnyk Oleksii
TOURIST «MAGNETS»: VALUE HIERARCHICAL RANKS, PROMISING FOR THE HAIVORON COMMUNITY OF KIROVOHRAD OBLAST …… 97

Barvinok Nataliia KHMARA MARYNA. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF PILGRIMAGE TOURISM IN UKRAINE …….. 111

PROMINENT FIGURES OF THE HAIVORNO REGION

Ishchuk Yulia HRYHORIY SYLOVYCH KOSTYUK IS AN OUTSTANDING FOUNDER OF UKRAINIAN PSYCHOLOGY …….. 117

PHOTO GALLERY …….. 122

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS ……... 125

FOR AUTHORS ……. 127

SAMPLE TEXT DESIGN ..…….. 128

стратегічних комунікацій України : офіційний сайт. URL: https://mcsc.gov.ua/kulturna-spadshchyna/derzhavnyy-reiestr-nerukhomykh-pam-iatok-ukrainy

7. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. Затверд. Наказ Міністерства культури України № 105 від 12.02.2018. URL: https://mcsc.gov.ua/wp-content/uploads/2025/07/naczionalnyj-perelik-elementiv-nks-stanom-na-16.07.2025.pdf.

8. Нематеріальна культурна спадщина областей України. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Нематеріальна_культурна_спадщина_областей_України

9. Нематеріальна культурна спадщина. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Нематеріальна_культурна_спадщина.

10. Обласний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини. *Офіційний сайт департаменту культури та туризму Кіровоградської обласної державної адміністрації*. URL: https://culture.kr-admin.gov.ua/kultura/oblasnij-perelik-elementiv-nematerialnoi-kulturnoi-spadschini/

11. ПАТ Гайворонський спецкар'єр. *Кар'єри України*. URL: https://www.karer.in.ua/uk/gayvoronskiy-speckarer.php.

12. Приблизно чверть «туристичних магнітів» України окуповані, пошкоджені або зруйновані (21.06.2023). *Держтуризм*. URL: https://hromadske.ua/posts/priblizno-chvert-turistichnih-magnitiv-ukrayini-okupovani-poshkodzheni-abo-zrujnovani-derzhturizm

13. Світова спадщина ЮНЕСКО. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Світова_спадщина_ЮНЕСКО

14. Спадщина ЮНЕСКО в Україні. *Україна. Інкогніта*. URL: https://ukrainaincognita.com/unesco.

15. Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_об%27єктів_Світової_спадщини_ЮНЕСКО_в_Україні

16. Туризм. *Гайворонська міська територіальна громада. Кіровоградська область : офіційний сайт*. URL: https://haivoron-miskrada.gov.ua/turizm-10-38-39-24-06-2021/

17. Туризм. Туристичні магніти. *Гайворонська міська територіальна громада. Кіровоградська область : офіційний сайт*. URL: https://haivoron-miskrada.gov.ua/turistichni-magniti-15-21-52-21-07-2021/

18. Туризм. Туристичні маршрути. *Гайворонська міська територіальна громада. Кіровоградська область : офіційний сайт*. URL: https://haivoron-miskrada.gov.ua/turistichni-marshruti-17-58-47-14-07-2021/

19. Туристичні магніти. *ДАРТ*. URL: https://drive.google.com/file/d/1QiEulVBgzBbw6VaZLDbGZ2FoZzl2mU7K/view?fbclid=IwAR1iDSV89SgND6EP3clEsvUHkpoWPTL69Utk2WggENAK1iKP3HDa6hFW9w

20. Пошенко Ю.В., Соболенко А.А. Роль краєзнавства у збереженні історичної пам'яті під час війни України з РФ. *Гайворонське Надбужжя : істор.-краєзн. зб.* 2024. Вип 2. С. 58–63.

21. Ситник О., Петричук О. Вузькоколійні залізниці країн світу: паралелі з Україною. *Гайворонське Надбужжя : істор.-краєзн. зб.* 2024. Вип 2. С. 32–42.

22. Ситник О.І., Полухіна О.Л., Баранюк О.М., Хлевнюк О.Я. Гайворон на п'єдесталі : довідник-путівник. Вінниця: Твори, 2020. 80 с.

23. Ситник О.І., Хлевнюк О.Я., Недзвецька Т.Г. Гайворонська вузькоколійка як чинник туристичної привабливості Гайворонського району Кіровоградської області. *Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації : матер. І Міжнар. наук-практ. конф. (27–28 квітня 2017 р., Ужгород)*. Ужгород: Інвазо», 2017. С. 34–40.

УДК 338.48-6:528.9(477)

Барвінок Наталія,
e-mail: barvinok.n@udpu.edu.ua

Хмара Марина,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Умань, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Барвінок Наталія Володимирівна. Хмара Марина Олександрівна. Перспективи розвитку паломницького туризму в Україні*. У статті досліджено феномен паломницького туризму як*

важливої складової духовного, культурного та соціального життя суспільства. Розкрито історичні витоки паломництва, його еволюцію та особливості в контексті сучасного туризму. Особливу увагу приділено розвитку паломницького туризму в Україні, яка має багату релігійну спадщину та вигідне географічне положення. У статті проаналізовано вплив глобальних викликів, таких як пандемія COVID-19 і війна, на функціонування паломницьких маршрутів, поведінку туристів та трансформацію цього виду туризму. Зазначено перспективи подальшого розвитку паломницького туризму в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, а також необхідність державної підтримки та формування відповідної туристичної інфраструктури. Результати дослідження підкреслюють зростаюче значення паломництва як джерела духовного оновлення, соціального єднання та локального економічного зростання.

Ключові слова: туризм, туристична індустрія, паломництво, паломницький туризм, перспективи розвитку тризму.

Barvinok Nataliia. Khmara Maryna. Prospects for the development of pilgrimage tourism in Ukraine. *The article explores the phenomenon of pilgrimage tourism as an important component of the spiritual, cultural and social life of society. The historical origins of pilgrimage, its evolution and features in the context of modern tourism are revealed. Particular attention is paid to the development of pilgrimage tourism in Ukraine, which has a rich religious heritage and a favorable geographical location. The article analyzes the impact of global challenges, such as the COVID-19 pandemic and war, on the functioning of pilgrimage routes, tourist behavior and the transformation of this type of tourism. The prospects for the further development of pilgrimage tourism in the face of internal and external threats, as well as the need for state support and the formation of an appropriate tourism infrastructure, are indicated. The results of the study emphasize the growing importance of pilgrimage as a source of spiritual renewal, social unity and local economic growth.*

Keywords: tourism, tourism industry, pilgrimage, pilgrimage tourism, prospects for the development of trismus.

Вступ. Паломницький туризм є одним із найдавніших видів подорожей, що поєднує духовні, культурні та соціальні аспекти життя людства. З моменту виникнення перших релігій люди вирушали в мандрівки до святих місць, прагнучи внутрішнього очищення, зцілення або вдячності. Протягом століть паломництво зберегло свою сутність як особливий прояв віри, що виходить за межі звичайного туризму.

Сьогодні паломницький туризм займає важливе місце в структурі світового туристичного руху. За даними Всесвітньої туристичної організації, щор. сотні мільйонів людей здійснюють подорожі з релігійною метою. Це свідчить не лише про стійкий інтерес до духовного досвіду, а й про значний соціально-економічний вплив цього виду туризму на регіони та країни, що приймають прочан. Україна – не виняток, адже вона володіє унікальними природними умовами та глибокою релігійною традицією.

Особливої актуальності паломницький туризм набув в Україні після здобуття незалежності, коли почалося активне відродження духовних цінностей і національної самосвідомості. Незважаючи на виклики сучасності, такі як пандемія чи війна, паломництво не втрачає своєї важливості. Навпаки, у кризові часи воно набуває ще глибшого сенсу, стаючи джерелом внутрішньої сили, надії й об’єднання для українського народу.

Метою дослідження є аналіз розвитку паломницького туризму в Україні, виявлення його духовного, культурного та соціально-економічного значення, а також оцінка сучасних викликів і перспектив цього виду туризму в умовах пандемії та воєнного стану.

Матеріал і методи дослідження. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, які дозволили всебічно розглянути особливості розвитку паломницького туризму в Україні, його значення для суспільства та вплив зовнішніх факторів на цю сферу. Для досягнення поставленої мети було застосовано діалектичний метод, який забезпечив послідовний аналіз динаміки розвитку паломництва в різні історичні періоди та в сучасних умовах.

Логічний метод дозволив дослідити вплив соціальних, економічних і політичних факторів (зокрема пандемії COVID-19 та війни) на функціонування паломницьких маршрутів та поведінку туристів. Системно-структурний метод було використано для узагальнення статистичних даних, виявлення взаємозв’язків між релігійними об’єктами, туристичною інфраструктурою та рівнем відвідуваності.

Теоретичну основу дослідження склали офіційні дані Державного агентства розвитку туризму, публікації Всесвітньої туристичної організації, наукові праці українських та зарубіжних авторів з питань релігійного туризму, культурної географії та духовної спадщини, а також аналітичні огляди, розміщені на туристично-інформаційних порталах.

Результати дослідження. Подорожі з релігійною метою мають значний вплив на всю історію подорожей: від найдавніших часів до сьогодення. За даними Всесвітньої туристичної організації, щор. від 300 до 330 мільйонів людей відвідують основні святині, що становить близько чверті всіх міжнародних туристичних прибуттів, і щорічно здійснюється понад 600 мільйонів релігійних і національних поїздок [1].

Паломництво – це релігійна подорож віруючих, колективно або індивідуально, до святого місця. Паломництво як духовно-соціальна діяльність людства відома з глибокої давнини. Незалежно від релігії, люди завжди шанували святі місця, пов'язані з Богом, місця, де відбувалися містичні явища, а також місця, пов'язані з життям, смертю або похованням релігійних діячів або святих. Релігійне паломництво, репрезентуючи давню культурну традицію, змогло протягом століть зберегти свою незмінну сутність і стати невід'ємною частиною сучасного світу. Змінилися зовнішні умови подорожей віруючих, але незмінними залишилися їх мета і зміст [1, с. 28].

Паломництво може бути пов'язане з різними релігіями, включаючи християнство, іслам, індуїзм, буддизм та інші. У кожній з цих релігій паломництво має свої особливості та ритуали, але загальна мета залишається однаковою – поглиблення віри та духовного збагачення. Паломництво має велике значення для віруючих, оскільки воно дозволяє їм знайти внутрішню гармонію, мир та спокій. Це також сприяє підтримці духовної спільноти, зміцнює віру та покликання до служіння ближньому. Поза духовними аспектами, паломництво також має значний соціокультурний вплив. Воно сприяє зближенню людей з різних культур та національностей, сприяє міжрелігійному діалогу та взаєморозумінню [4].

Паломництво – це важлива складова духовного життя віруючих, яка сприяє їхньому особистісному розвитку та зближенню з божественним. Воно має значний вплив на формування культурних та соціальних цінностей суспільства та сприяє зміцненню духовної спільноти [2].

В наш час набирають популярність паломницькі тури, споживачами яких є віруючі тої чи іншої релігії, які вирушають в подорож заради реалізації своєї духовної мети, в ході якої передбачається здійснення конкретних релігійних дій відповідно до догматів даної віри. Такі тури бувають груповими, організовані релігійною організацією. Відповідно до такої подорожі, паломники менше уваги приділяють зручностям (розміщенню, харчуванню, якості обслуговування), а турбуються більше про духовне зростання. Тому паломницькі подорожі здебільшого здешевлені, часто розраховані на ночівлі в монастирях, храмах, наметових містечках, а вибір їжі обмежений. Екскурсії, відвідання музеїв, виставок для них мають другорядне значення або взагалі мало цікавлять.

Паломництво як форма духовної подорожі пройшло крізь ст., зберігаючи свою сутність незалежно від змін у суспільстві, технологіях чи форматах пересування. Зі зростанням глобалізації та розширенням туристичних потоків, релігійні подорожі не лише не втратили актуальності, а навпаки – отримали нове дихання. Щор. сотні мільйонів людей долають великі відстані, щоб доторкнутися до святинь, відчути присутність сакрального та знайти душевну рівновагу. Сьогодні це явище відоме під окремим поняттям – паломницький туризм.

Це особливо актуально в умовах сучасної України, де паломницький туризм почав активно розвиватися після 1990-х рр, у період духовного відродження нації. Це зумовлено з розпадом радянської системи та шанс для України вийти на європейський культурний простір. Визволившись від ідеологічного тиску радянського атеїзму, українське суспільство почало з новою силою звертатися до своїх релігійних коренів. Святині знову стали не лише місцем молитви, а й центром суспільного тяжіння, зростання національної самосвідомості та культурного єднання. Таким чином, паломницький туризм є важливим

інструментом не лише релігійного, а й культурного відродження, і продовжує відігравати значну роль у житті як окремих осіб, так і українського суспільства в цілому.

Крім того, велике значення у розвитку паломницького туризму відіграє вигідне фізико-географічне положення України, яка розташована на перетині важливих історичних і культурних шляхів між Сходом і Заходом Європи. Завдяки цьому країна є доступною для паломників із різних регіонів – як з Європи, так і з Азії. Різноманітність природно-кліматичних умов – від гірських Карпат до степових просторів Півдня – створює сприятливі умови для подорожей у будь-яку пору р. Окрім того, багатюща історико-культурна спадщина України включає численні святині, храми, монастирі, які зберегли свою сакральність і привабливість. Зокрема, такі об'єкти як Києво-Печерська лавра, Софійський собор у Києві, Почаївська лавра, Зарваницький духовний центр, Свято-Успенська Святогірська лавра є не лише місцями паломництва, а й пам'ятками архітектури світового значення. Саме це поєднання географічної доступності, природної краси й духовного багатства робить Україну особливо привабливою для релігійного туризму як для вітчизняних, так і для закордонних прочан [3].

Проте слід заначити, що частина духовних центрів для паломницького туризму після початку війни опинились в окупації, в зоні активних бойових дій або, взагалі, були пошкодженими чи знищеними. Тобто війна надзвичайно негативно позначилась на паломницькому туризмі в цьому аспекті. Крім того, значна частина паломників з безпекових поглядів перестали подорожувати Україною.

Проте, паломницький туризм все ж існує, особливо в межах внутрішнього туризму, навіть спонукаючи його розвиток. Іншими словами, даний вид туризму заохочує до подорожі не тільки віруючих людей, а й інші категорії населення.

Згідно з статистичними даними в Україні нараховується 1916 релігійних споруд, серед яких 142 собори, 1298 церков, 255 костелів, 156 монастирів, 57 синагог, 14 мечетей, 26 святих місць та 5 паломницьких місць. Така кількість і розмаїття культових споруд свідчать про високий потенціал для розвитку паломницького туризму та необхідність створення відповідної інфраструктури для його обслуговування. Це включає не лише облаштування паломницьких маршрутів, а й організацію місць для ночівлі (наприклад, при монастирях чи духовних центрах), закладів харчування з урахуванням релігійних норм, створення навігації, паломницьких офісів та інформаційних стендів.

Однак варто зазначити, що на сьогоднішній день існують суттєві труднощі з обліком релігійних мандрівників, оскільки відсутня чітка статистика та аналітика у державних бюлетенях. Більшість таких поїздок є самостійними, неорганізованими, а тому не підпадають під офіційний туристичний облік. Проте наявність понад 1900 сакральних об'єктів вже створює передумови для подальшого розвитку туристичної інфраструктури, спрямованої на прийом прочан – як українських, так і іноземних [3].

Таким чином, інфраструктура паломницького туризму в Україні формується переважно навколо місцевих святинь, і має значний потенціал для зростання за умови активнішої державної підтримки, статистичного моніторингу та розвитку сервісів, адаптованих під потреби віруючих подорожуючих.

Попри те, що паломницький туризм бере початок ще з найдавніших етапів розвитку людства, лише в останні десятиліття він почав стрімко трансформуватися та набирати нової популярності. Сьогодні це не лише духовна мандрівка, а й зв'язок між культурами, релігіями та націями, що сприяє розширенню політичних, економічних, наукових і культурних зв'язків у глобальному масштабі.

Однак динаміка розвитку цієї галузі нерозривно пов'язана із соціальними реаліями, зокрема з глобальними викликами, які постають перед суспільством. Яскравим прикладом став період пандемії COVID-19, який докорінно змінив багато сфер життя, зокрема й паломницький туризм.

Пандемія призвела до повного або часткового припинення паломницьких подорожей. Закриття кордонів, обмеження на пересування та карантинні заходи змусили тимчасово закрити багато святинь, що спричинило масове скасування чи перенесення запланованих турів.

Водночас відбулося суттєве зниження попиту на релігійні подорожі, що особливо відчули туристичні агенції, релігійні центри, готелі та сфера обслуговування. Це потягло за собою економічні збитки не лише для конкретних об'єктів, а й для цілих регіонів, де паломництво є важливим чинником локального розвитку.

Разом із тим, нові обставини сприяли впровадженню змін у правилах безпеки та гігієни на паломницьких маршрутах. Зокрема, було введено обмеження кількості відвідувачів, обов'язкове носіння масок, дотримання соціальної дистанції. У деяких випадках святині навіть проводили онлайн-трансляції богослужінь, щоб зберегти зв'язок з віруючими.

Суттєвим нововведенням стало віртуальне паломництво як нова форма духовної практики, яка дозволила мільйонам віруючих залишатися в релігійному житті, не залишаючи власного дому. Це стимулювало появу цифрових платформ, 3D-турів по святинях, а також активізувало онлайн-спільноти прочан.

В умовах обмежень і закриття міжнародного сполучення в Україні почав розвиватися внутрішній паломницький туризм, що спрямовував увагу національних туристів на місцеві святині та сприяв відкриттю «нових старих» духовних маршрутів. Це дало поштовх до створення нових туристичних маршрутів, активізації громади, інвестицій у відновлення місцевих церков, каплиць і монастирів.

Після початку повномасштабного вторгнення росії у 2022 р. паломницький туризм опинився перед новими складними викликами. Проте навіть у таких надзвичайних умовах цей вид туризму не втратила своєї актуальності – навпаки, він здобув ще глибший сенс як джерело надії, підтримки та внутрішнього зцілення для мільйонів українців.

Передусім актуальним стало питання безпеки та захисту прочан. У багатьох релігійних центрах були впроваджені плани евакуації, посилено співпрацю з місцевими органами влади, поліцією, військовими адміністраціями. Частину паломницьких маршрутів було змінено або скорочено, а доступ до святинь обмежено через ризики бойових дій [5].

У той же час посилився акцент на збереження культурної спадщини, пов'язаної з релігійними об'єктами. Багато церков, монастирів і духовних пам'яток потрапили під загрозу обстрілів або руйнування. Тому паломницькі громади, культурні організації та міжнародні партнери об'єднали зусилля для їх охорони, документування та реставрації.

У період глибоких потрясінь святі місця стали простором для духовного зцілення, де люди могли отримати моральну підтримку, знайти душевний спокій і єднання. Паломницькі центри почали виконувати функцію духовних «островів стабільності» – не лише для віруючих, а й для біженців, волонтерів, військових.

З огляду на обмеження та небезпеку пересування, сьогодні розробляються альтернативні маршрути паломництва, які дозволяють дістатися до менш відомих, але не менш важливих духовних об'єктів у відносно безпечних регіонах. Такі маршрути є тимчасовими, але надзвичайно цінними для продовження традицій і підтримки релігійного життя.

Окрім того, в умовах війни надзвичайно важливою стала міжнародна співпраця. Українські релігійні організації, туроператори та громада активно звертаються по підтримку до закордонних партнерів, що сприяє гуманітарній допомозі, спільним проєктам із збереження культурної спадщини, обміну досвідом щодо відновлення після кризи.

Попри всі труднощі, паломницький туризм в Україні продовжує свою діяльність, трансформується, пристосовується, але не втрачає своєї суті, залишаючись джерелом духовної сили та об'єднання. Його стійкість у періоди пандемії та війни підтверджує його важливість для розвитку туризму в Україні під час криз та у посткризовий період.

Висновки. Отже, паломницький туризм відіграє важливу роль у формуванні духовного та культурного простору як України, так і світу загалом. Його значення не обмежується лише релігійною сферою, адже він активно впливає на соціальні, економічні та культурні процеси в країні. Завдяки тисячолітнім традиціям, великій кількості сакральних об'єктів, вигідному географічному положенню та багатій культурній спадщині, Україна має гарний потенціал для розвитку цього виду туризму. Паломницькі подорожі стимулюють розвиток туристичної інфраструктури, зміцнюють міжкультурний діалог, підтримують місцеві громади та сприяють збереженню національної ідентичності.

Попри сучасні виклики, пов'язані з пандемією COVID-19 та війною, паломницький туризм демонструє стійкість, здатність адаптуватися до нових умов та трансформуватися. Внутрішні маршрути та розширення міжнародного співробітництва свідчить про живучість і перспективність цієї галузі. Паломництво залишає глибокий слід не лише у свідомості прочан, а й у суспільстві загалом, адже воно несе в собі духовне оновлення, надію та єдність у найтяжчі часи. У посткризовий період саме паломницький туризм може стати однією з рушійних сил для відродження українського туризму та суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Божук Т. І. Релігійно-туристичний потенціал території. Розвиток і відтворення ресурсного потенціалу суб'єктів еколого-економічних, туристичних та екоінформаційних систем: монографія. колектив авторів; за наук. ред. М. С. Мальованого. Львів : Львівська політехніка, 2015. 340 с.

2. Державне агентство розвитку туризму. URL: https://www.tourism.gov.ua (дата звернення: 5.04.2025)

3. Кацемір Я. Функціональні особливості сучасного розвитку релігійно-паломницького туризму в Україні. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2022. №11. С. 46–51. DOI: https://doi.org/10.32851/2708-0366/2022.11.7

4. Нагірняк А. Паломництво та релігійний туризм: характерні риси та особливості. *Економіка та суспільство*. 2022. №44. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-91

5. Сташенко Л. І., Савченко І. А. Туризм під час війни: досвід Ізраїлю та України. *Географія та туризм:* Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (28 лютого 2024 р., м. Харків). Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2024. С. 467-471.